

Ж.Т. Дәулетбекова^{1*}, Қ.М. Рай¹,
А.С. Набидуллин², К.С. Алдашева³

¹Қазақстан-Британ техникалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: zh.dauletbekova@mail.ru

А. БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ «ТІРІ БІЛІМ» ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ АБАЙ ІЛІМДЕРІНІҢ САБАҚТАСТЫҒЫ: ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Кіріспе бөлімде Ақымет Байтұрсынұлының «Тірі білім» теориясының маңызы ашылады. Мақалада заманауи білім беру жүйесінде Ақымет Байтұрсынұлының «Тірі білім» теориясын жүзеге асыру жолдары қарастырылады. Бұл теорияның Ұлы Дала ойшылдарының еңбектерімен сабақтастығы айтылады. Ғалымның ой-тұжырымдары әл-Фарабидің, Абайдың білім мен тәрбиеге қатысты ойларымен сабақтастықта талданады. Ойшылдардың қағидалары «Ілім – Ғылым – Білім» сабақтастығында зерделенеді.

Әл-Фарабидің «білім мен тәрбиенің тұтастығы» іліміндегі негізгі бағдар – білім мазмұны арқылы тәрбие беруді күшейту. Себебі білімсіз тәрбие берілмейді, тәрбие болмаса білімнің де маңызы жоғалады. Сондықтан оқыту үдерісінде тәрбие тек оқу мәтіндеріндегі дидактикалық мазмұннан тұрмауы тиіс. Тәрбие тілдік бірліктерді оқыту үдерісінде оның адам өміріндегі мәнін танытуға, рөлін көрсетуге бағытталуы керек. Теориялық оқу материалдары тілдің аса маңызды құндылық екенін түсіндіруге қызмет етуі қажет. Бұл Ақымет негіздеген «тірі біліммен» толық ұштасып жатыр.

Сонымен қатар, мақалада Абай еңбектеріндегі «дүниелік білім», «мұлахаза» және «мұхафаза» категориялары да талданды. Тілді оқыту үдерісінде білімді саналы меңгерудің, ғылыми танымдарын жетілдірудің басты шарты ретінде олардың маңызы ашылды. Оқушылардың жұптық, топтық тапсырмаларды орындауы барысында қалыптасатын тілдік қатынас дағдыларының функционалдық мәні көрсетілді.

Қорытындыда қазақ тілін оқытудың тұғырнамалық бағыттарын белгілеуде Ұлы Дала ойшылдарының идеяларындағы үндесімді ескеру қажеттігі дәйектеледі.

Түйін сөздер: білім жүйесі, «тірі білім» теориясы, ілім, функционалдық сауаттылық, дүниетаным, баули оқыту, «мәніс білім», «әдіс білім».

Zh.T. Dauletbekova^{1*}, K.M. Ray¹, A.S. Nabidullin², K.S. Aldasheva³

¹Kazakh-British Technical university, Kazakhstan, Almaty

²Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty

³Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: zh.dauletbekova@mail.ru

Continuity of the Theory of “Living Knowledge” by A. Baitursynuly and the Teachings of Al-Farabi and Abai: Methods of Teaching the Kazakh Language

In the introductory part of the article, the meaning of the theory of Akymet Baitursynuly “Tiri bilim” is revealed. The article discusses the ways of implementing the theory of Akymen Baitursynuly “Tiri bilim” in the modern education system.

The relationship between the theory of A. Baitursynuly and the opinions of thinkers Uly Dala, like al-Farabi and Abai Kunanbaev, is revealed. The principles of thinkers are studied in the sequence “Teaching – Science – Education”.

The main direction of al-Farabi’s teachings about the “integrity of education and upbringing” is the strengthening of education through the content of the discipline. Since education cannot be given without education, without education the meaning of education will be lost.

At the same time, education in the educational process should not consist only of didactic content in educational texts. In the process of studying and theoretical materials should be aimed at showing

the importance and role of the native language in human life. This is fully compatible with the theory of "manis bilim" established by A. Baitursynuly.

The article also analyzes the categories of "mulakhaza" and «muchafaza» according to the works of Abay. In the process of teaching the Kazakh language, their importance was revealed as the main mechanism for the formation of conscious knowledge of students. In this regard, the importance of language communication skills formed during the performance of pair and group tasks is shown.

The conclusion emphasizes the need to take into account the harmony of the ideas of al-Farabi, Abai Kunanbaev and Akymet Baitursynov when determining priority areas for teaching the Kazakh language.

Keywords: education system, the theory of "tiri bilim", teaching the Kazakh language, functional literacy, worldview, teaching, "manis bilim/meaningful knowledge", "adis bilim/methodological knowledge".

Ж.Т. Даулетбекова^{1*}, К.М. Рай¹, А.С. Набидуллин², К.С. Алдашева³

¹Казахстанско-Британский технический университет, Казахстан, г. Алматы

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы

³Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: zh.dauletbekova@mail.ru

Преимственность теории "живого знания" А. Байтұрсынұлы и учения Аль-Фараби и Абая: методика обучения казахскому языку

В статье рассмотрена теория А. Байтұрсынұлы «Тірі білім» по изучению языка. Раскрывается взаимосвязь теории А. Байтұрсынұлы с мнениями мыслителей Ұлы Дала, как аль-Фараби и Абая Кунанбаева. Принципы мыслителей изучаются в последовательности «Учение – Наука – Образование».

Основным направлением учения аль-Фараби о «целостности образования и воспитания» является усиление образования через содержание дисциплины. Поскольку образование не может быть дано без воспитания, без воспитания смысл образования будет потерян. При том воспитание в учебном процессе не должно состоять только из дидактического содержания в учебных текстах. В процессе изучения и теоретические материалы должны быть направлены на то, чтобы показать значение и роль родного языка в жизни человека. Это полностью совместимо с теорией «мәніс білім», установленным А. Байтұрсынұлы. В статье также проанализированы категории «полезное знание», «мулахазы» и «мухафазы» по трудам Абая. Было выявлено их значение как главного механизма формирования сознательного знания учащихся. В связи с тем, показана важность навыков языкового общения, формируемых при выполнении парных и групповых заданий. В практической части статьи приведены результаты опроса студентов.

Ключевые слова: система образования, теория «живое знание», обучение казахскому языку, функциональная грамотность, мировоззрение, учение, «мәніс білім/осмысленное знание», «әдіс білім/практический навык».

Кіріспе

Білім беруді жетілдіру үдерісінде оның әдіснамалық тұғырларын ұлттық таным тұрғысынан дұрыс негіздей алу аса маңызды фактор болып саналады. Бұл, әсіресе, ұлттық құндылықтармен, ұлттық ділмен, ұлттық санамен, елжендылық рухпен байланысы айрықша көрініс табатын тіл, әдебиет, тарих секілді пәндерге қатысты жиі көтеріліп отырады. Сондықтан қазақ тілін ұлттық құндылық ретінде таныта оқытудың әдіснамалық негіздерін айқындауда Ұлы Дала ойшылдарының пікірлерін саралап, олардың тұжырымдарын кіріктіре қолдану қажет. Мақала тақырыбына сай зерттеу жұмысында тілді оқыту үдерісіндегі «Ілім – Ғылым – Білім» сабақтастығын зерделеу көзделді.

Алдымен, заманауи талаптарға сай білім алушылардың тілге, жалпы ұлттық құндылықтарға деген қатынасын дұрыс қалыптастыру үшін білім мен тәрбиенің бірлігіне ерекше мән беру, оның негіздерін ұлт зиялыларының еңбектерімен сабақтастықта айқындау қажет деп саналды. Бұл орайда тілді өнер түрінде, ғылым сипатында меңгертудің ғылыми-әдістемелік жолдарын негіздеген Ақымет Байтұрсынұлының «Тірі білім» теориясы басшылыққа алынды. Себебі, біріншіден, тілді оқытуда бұл теория Ұлы Дала ойшылдарының тұжырымдарымен толық үндеседі. Екіншіден, тұлға қалыптастырудың әрі білімдік, әрі тәрбиелік аспектілерін сабақтастықта қарастырудың өзегін құрайды. Үшіншіден, «Тірі білімнің» негізіне алынған «мәніс білім» мен «әдіс білім» тілдегі әрбір категорияны, бірлікті әрі та-

нымдық тұрғыдан, әрі қолданым жағынан өзара бірлікте түсініп, жүзеге асырудың мүмкіндігін кейтеді. Мақалада осы тұрғыдағы тұжырымдарды дәлелдеу мақсатында ғалымның іргелі теориялары оқытудың инновациялық әдістерімен байланыста ұсынылады.

Зерттеудің мақсаты – Ақымет Байтұрсынұлының «Тірі білім» теориясын әл-Фарабидің, Абай Құнанбайұлының ілімдерімен сабақтастықта зерделеу, олардың ішкі үндесімін айқындау, сол қағидаларға сүйеніп, қазақ тілін жаңаша оқытудың жолдарын бағамдау. Үш тұлғаның пікірлеріндегі ортақ тұжырымдар тіл туралы білім мен тәрбиені біртұтастықта жүзеге асырудың жолдарын табу, жүйелеу мүмкіндігін кеңейтеді. Сондықтан қазіргі заманның білім беру талаптарына сай қазақ тілін оқытуды жетілдірудің өзекті мәселелерін шешуде Ақыметтің «Тірі білімі» мен әл-Фарабидің «Білім мен тәрбиенің тұтастығы», Абайдың «ғылымды зорайту» ілімдеріндегі ой сабақтастығы мен тұжырымдарындағы ортақ негіздерге мән беру оқытудағы жаңа бағыттарды айқындауға мүмкіндікберді.

Зерттеу әдістері

Мақалада әл-Фараби, Абай, А.Байтұрсынұлы пікірлерін талдау, саралау, ой қорыту әдістері қолданылды. Сонымен қатар тұлғаның ғылым-білімді меңгеру жолы туралы пайымдамалары талданды. Мәтінмен жұмыстың түрлері сараланды. Білім алушылардың ойлау, сөйлеу, еңбек мәдениетін өзара бірлікте дамытуға бағытталған жұптық, топтық жұмыстарды, шығармашылық, креативтілік сипаттағы тапсырмаларды өзара сабақтастықта ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері атап көрсетілді, жекелеген әдістердің қолданысы практикалық тұрғыдан түсіндірілді.

Әдебиеттерге шолу

Тіл мен тәрбиенің бірлігін жүзеге асыруда әл-Фараби негіздеген «тәрбиелеудің басты мақсаты – адамның бойына білімге негізделген этикалық құндылықтар мен өнер қуатын дарыту» болуы керектігі жөніндегі пікірі тірек етіп алынды (Әл-Фараби, 2005: 212) [1]. Ғалымның пайымдауына сүйенсек, «адам өмірінің мақсаты бақытқа жету, сол себепті субъект, ең алдымен, бақыттың не екенін ұғынуы және соған қол жеткізу үшін не істеуге міндетті екенін білуі қажет» (Әл-Фараби, 1994: 27) [2]. Бұл пікір адамзат қоғамының дұрыс бағытта дамуы әлеуметтік құн-

дылықтарды түсініп, меңгеруіне, бойына сіңіруіне байланысты екенін дәйектейді. Әл-Фарабидің «Білімге негізделген тәрбие» ілімі – қоғамдық ортада қалыптасқан білім мен тәрбиені екі бөліп қарау тенденциясындағы қателікті түсінуге ықпал ететін концептуалдық негіз. Бұл – бір. Себебі білім беру үдерісі тек ақпарат беру емес, Ақымет айтқандай, «тірлік шарасына үйрету» болса, онда оның тәрбиеден тыс жүзеге асуы ойға сыйымсыз. Өз кезегінде тәрбие беру деген де құр сөзбен ақыл айтудан, мәдени ойын-сауықпен шектелетін шаралардан құралмайтыны ақиқат. Шын мәнінде, тәрбие жас ұрпақтың бойына ойлау, сөйлеу, еңбек әрекеттерінің бірлігінде ғана сіңеді. Білім баланың ойына қозғау салатындай тағылымды, сөйлеу әрекетіне ықпал ететіндей түсінікті болмаса, оның бойына дарымайды. Олай болса, тілді оқытуда да, ең алдымен, ондағы білімдік және тәрбиелік қуат көзінің ортақ қайнарын табу маңызды.

Ақымет Байтұрсынұлының «Тірі білім» теориясындағы өміршең идеяларды орнықтыру үшін олар ұлттық құндылықтарға табан тірей отырып, білім сапасын арттырудың басты тетігіне айналуы шарт. Өйткені ғалым А.Құсайыновтың пайымдауынша, «оқытудың сапасы әрбір қоғамдағы білім беру үдерісінің нәтижесін де, оның адам бойындағы қабілеттер мен қасиеттерді дамытудағы және қалыптастырудағы әлеуметтік қажеттілікке сәйкестігін де өзара байланыста анықтайтын категория ретінде қарастырылуы тиіс. Өйткені білім сапасы төмендесе, бұл салада кенжелеп қалу қаупі туады, ол өз кезегінде елдің бәсекеге қабілеттілігі мен мемлекеттің қауіпсіздігіне ықпал етеді» (Құсайынов, 2009: 11) [3]. Білім мазмұнында қоғамдық мүдде мен білім алушының жеке мүддесі қабысатындай мүмкіндіктерді нақтылау маңызды. Сондықтан қазақ тілін оқытудың сапасын арттырудың концептуалдық негізі ретінде бұл теорияның ұлттық ғылым кеңістігіндегі мәні де беки түсетіні сөзсіз.

Бүгінгі таңда тілді оқытудың тұғырнамалық негізі ретінде Ұлы Дала ойшылдарының Адамзат өміріндегі тілдің рөлі туралы тұжырымдарын негізге алудың екінші себебі: оларда тіл туралы білімге негізделген тәрбиенің этикалық құндылықтармен байланысы тереңнен ашылды. Абай шығармаларында айтылғандай, «әрбір адам Құдірет иесінің ерекше махаббатпен жаратқан сұлтантекті туындысы болып саналады. Себебі ғажайып ақылды ғажайып денеге енгізіп, ерекше салихат дарытқаны оның адамды хикметпен сұлтан қылғаны» (Құнанбайұлы,

1977: 169) [4]. Осылайша, Абай бір Жаратушының адамға берген өзгеше ақылды дамытатын, сол арқылы өзінің сұлтанға тән болмысына лайық әрі қажетті бір ғажайып қабілетті, сөйлеу қабілетін нығмет еткенін айқындайды. Сөзсіз, сол сый мен айрықша қабілеттің бастауы – Тіл. Ақымет Байтұрсынұлы тілді «адам баласының адами белгісінің зоры екенін» дәйектей отырып, Абай байламының мәнісін тереңдете түседі (Байтұрсынұлы А, 2013: 9) [5]. Расында да, тіл – Тәңірдің адамзатқа бұйыртқан ең ұлы мүмкіндіктерінің бірі, адам өмірін құнарландыратын айрықша сый. Адамзатқа берілген тіл – оның жер бетіндегі миссиясына сай өмір сүруінің бірден-бір кепілі, өз тағдырын қалауынша өзгерте алуының басты құралы, өзі көкसेген Бақытқа апаратын құралы, өз ұлтының өкілі ретінде социологиялық тұрпатының дұрыс қалыптасуының шарты. Ана тілімен сабақтастықта берілетін білімнің этномәдени сипаты күшейе түседі, оның тұлға дамуындағы мәні кеңейтіледі. Осы саланы зерттеушілердің пікірінше, «этномәдени білімді меңгерту үшін оқытуда әлемдегі мәдениет құндылықтарын қоса игертуге ден қойылуы шарт. Ана тілі мен мәдениетіне басымдық берілген жағдайда ғана сол білім жеке тұлғаның этномәдени болмысын сақтауға бағытталған білім ретінде» қызмет етеді (Темиргалинова, 2022: 57) [6]. Олай болса, Ақымет Байтұрсынұлының: «Тірі білімді адам мәніс білімі мен әдіс білімін қатар үйренгенде білмек» деген түйінді пікірі тілді оқытудың басым бағдарын анықтауға негіз болуы заңды (Байтұрсынұлы, 2013: 15)[7]. Біздің пайымдауымызда, «тірі білімді» жүзеге асырудың тетіктері саналатын «мәніс білім» тұлғаның тілді дүниетанымдық тұрғыдан ұғынуына қызмет етсе, «әдіс білім» сол ұғынған нәрсенің «сырын» сезініп, оны дұрыс әрі сауатты қолдануға келіп саяды. Осы екі арна өзара біріккенде ғана ұлттық тіл жас ұрпақтың ұлттық ділін, ұлттық санасын сомдауға қызмет етеді.

Ана тілі ретінде оқытылатын қазақ тілін меңгертуге тұғыр қалайтын Ақыметтің идеялары Абайдың қағидаларымен және тілді «үйрету – үйрену» тандемін орындау амал-тәсілдерімен сабақтастырылуы – басты талаптың бірі. Абай өз еңбектерінде адам баласының «дүниелік білімді» түсініп, меңгеруінің, жаратылыстың сырын білім жолымен тануының аса мәнді екі тетігін татап көрсетеді: «адам ішіндегі білім-ғылымды көбейтетін қарудың бірі – мұлахаза қылу (ойласу, пікір алысу) болса, екіншісі – берік мұхафаза қылу (сақтау, қорғау)». Ойшыл «бұл екеуі

зораймаса, онда ғылым да зораймайтынын» баса айтады (Құнанбайұлы, 1977б: 175). [4]. Бүгінгі зерттеушілер пікірлесімді оқытудың тәсілі ретінде қарастырса, Абай осы ілімінде ол білім философиясы тұрғысынан дәйектелген. Сол себепті тілді оқытудың әдіснамалық та, әдістемелік те жүйесінде бұл пікір тірек етіп алынды.

Материалдар мен әдістер

Тілді оқыту жүйесін жетілдірудің ғылыми-әдіснамалық және педагогикалық-әдістемелік мәселесі тіл туралы білімді кешенді жүргізуге, оқу материалдары мен нақты *оқыту әдістерін* дұрыс, сауатты таңдауға тікелей байланысты. Бұл тілді оқытудың басымдықтарын анық ашып алуға келіп тіреледі. Тіл туралы білімді дәстүрлі, Ақымет Байтұрсынұлы жүйесі бойынша бірізділікпен, сабақтастыра меңгерту жөн бе? Әлде жаңырылған оқу бағдарламасында айтылғандай «ана тілін қадірлейтін, қоғамдық мәнін түсінетін тұлға қалыптастыру, *қазақ әдеби тілі нормаларын* сақтап, дұрыс қолдана білуге, еркін сөйлесуге және сауатты жазуға үйрету» секілді түсініксіз мақсатқа сай тіл теориясын «шашыратып», лексикалық тақырыпқа «астар» түрінде ұсыну тиімді ме? (Оқу бағдарламалары, 2017: 3) [8]. Біздіңше, әрине, тілді оқыту үдерісінде, *оқу материалдары мен әдістерін* таңдау барысында А.Байтұрсынұлының тілді «тұтас танытуға» қатысты ойы негізге алынды. Ғалым тіл деп аталатын «алып машинаның әр бөлшегінің қолданымдық қызметін сол тұрған қалпында таныту қажет» деп санайды. Сондықтан эксперимент барысында тілді функционалдық сауаттылыққа қарай бейімдеп оқытудың екі шарты сақталды: біріншіден, тіл жүйесін өзінің табиғатына сай қалыпта, құрылымдық-деңгейлік сипатын сақтай отырып таныту. Екіншіден, әр бөлшектің практикалық қызметін таныта меңгертуге мән бере оқыту. Өйткені Ақымет Байтұрсынұлы «сауаттау әдісін» сауаттылық жолдарын меңгертуге жұмсалатын түрлі әдістердің шумағы» ретінде бағалайды (Байтұрсынұлы, 2013б: 38)[7]. Сол себепті дәл сол тақырыпқа қатысты тиімді әдістерді түрлендіре отырып, тіл тетіктерін сауатты қолдануға үйрету – мұғалімнің кәсіби міндеті болса, ал оқушының сауаттану әрекетіне тіл заңдылықтарын сақтап, оны өз мақсатына қарай дұрыс қолдана алуға үйрену үдерісі жатады. Бұл өз кезегінде «білім алушының тілдік-коммуникативтік күзіреттіліктері мен сөйлесім әрекеті түрлерін кешенді әрі өзара бірлікте дамытумен

тығыз байланысты бағаланады» (Оразбаева, 2017: 41) [9].

Жасыратыны жоқ, басқа мамандықтарды айтпағанда, педагог мамандарды даярлайтын жоғары оқу орнындағы студенттердің өзі де тілдік терминдерді ажыратуға шорқақ, оны функционалдық тұрғыдан түсіндіріп, дәйектеуге икемсіздік танытады. Ең қарапайым мысал: тіл дыбыстары мен физикалық дыбыстың айырмашылығын анықтау үшін *жетекші сұрақтар* қойып, дыбыстау мүшелерінің атауын біртіндеп, ежіктеп айтқызуға тура келеді. Өйткені дәл осыны түсінбейінше, олардың фонетикалық нормаларды, заңдылықтарды меңгеруі мүмкін емес. Мектеп қабырғасында сауаттау әдістерінің талапқа сай жүргізілмеуі, бағалаудың дұрыс ұйымдастырылмауы салдарынан болашақ қазақ тілі мамандығын таңдап келген білімгерлердің өзін қайта оқытуға тура келеді. Әлбетте, шашыраңқы алынған білім адам жадынан тез өшеді. Сондықтан тіл дыбыстарының «мәнісін» түсінбейінше, оны қолдану «әдісін» меңгерту, сауатты сөйлетуге үйрету мүмкін емес. Ол үшін білім алушыларға, алдымен, дыбыстау мүшелерін таныту, олардың сөзді сауатты айтудағы рөлін білгізу шарт. Өйтпеген жағдайда тіл дыбыстарын жіктеуге негіз болатын амалдарды саналы түсінбейтінін, қазақ тілінің үндестік заңының жүзеге асу «әдісіне» де мән бермейтінін күнделікті өмірде көріп жүрміз. Сол себепті Алматы қаласындағы №159 мектептің 5-сынып оқушыларымен эксперимент жүргізілді. Экспериментке 78 оқушы қатысты. Эксперимент барысында тілді оқытудағы ең қарапайым, бірақ сөйлеуге үйретудегі аса маңызды тіл дыбыстары туралы материалдардың меңгертілу жүйесі «мәніс білім» тұрғысынан мынадай тізбекпен жүргізілді:

- тіл дыбыстары мен физикалық дыбыстардың жасалуындағы айырмашылықты танытуға **мән** берілді (бірінің қатты денелердің соқтығысуынан, екіншісінің адамның дыбыстау мүшелерінің қатысуынан жасалатыны тәжірибе арқылы түсіндіріледі);

- дыбыстау мүшелерінің атауымен, орналасу ретімен таныстырып, әрқайсысының артикуляциялық қызметін анықтауға **мән** берілді (өкпе, кеңірдек, тамақ қуысындағы көмекей, тілшік, дауыс шымылдығы; ауыз қуысындағы жақ, тіс, тіл, таңдай, ерін; мұрын қуысындағы кеңсірік, желбезек);

- тіл дыбыстарының дауысты, дауыссыз болып жіктелуіндегі дыбыстау мүшелері қызметінің ерекшелігін дәйектеуге **мән** берілді;

- дауысты дыбыстардың ішкі жіктелісіндегі дыбыстау мүшелерінің қатысымын танытуға **мән** берілді (дауысты дыбыстарды ажыратудағы тілдің, жақтың, еріннің дыбыс жасалымға ықпалы; дауыссыздарды жіктеуде үн мен салдырдың арақытынасының әсері);

- қазақ тілінің Үндестік заңы терминінің мағынасын ашуға, оның сөйлеудегі функционалдық қызметін түсіндіруге **мән** берілді. Сонымен қатар тапсырманы орындау критерийлері оқушыларға алдын-ала ұсынылды. Себебі критерий мен білімді ашық бағалау бір-бірімен тығыз байланысты. Заманауи талап бойынша *«білімді бағалаудың мақсаты – білім алушының нені игергенін тексеру ғана емес, оқу үлгерімін жақсартуға, білім сапасын көтеруге қызмет ету»* (Andersson, 2017: 113)[10]. Өйткені дұрыс ұйымдастырылған бағалау, ең алдымен, «оқушы үшін өзін-өзі дамытуға, өз әрекетін тиімді жүргізуге үйренуге бағыт беретін құралға айналуы шарт. Ал, мұғалім үшін бағалау жүйесі білім берудің тиімді жолдарын табуға қызмет етуі тиіс» (Shepard, 2006: 623)[11]. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап білім алушыларға тілді функционалдық тұрғыдан меңгерту мен оны бағалау «тірі білім» теориясы бойынша әр тақырып аясында «мәніс білімге» (тақырыптағы негізгі ұғымдарды саналы түйсінуге) және сол түйсінген дүниесін «әдіс білім» арқылы жеткізе алуына бағдарланып отыруы – басты шарт.

Қазақ тілін жаңаша оқытудың заманауи бағытының бірі Ақымет Байтұрсынұлы жүйелеген тіл салаларының тізбегін сақтай отырып, оны *оқытудың әдістемелік жолдарын* заманауи терминдермен сәйкестікте жетілдіру болып белгіленді. Тілді меңгерту үдерісін жетілдіруге негіз болатын Ақыметтің идеялары Абай негіздеген философиялық ілімдермен үндестікте ашыла түседі. Абайдың білім-ғылымды көбейтудің қаруы ретінде ұсынатын мұлахаза қылу, мұхафаза қылу амалдары тұлға қалыптастыруға бағытталған *оқу әрекетін* тиімді ұйымдастырудың негізгі тетіктері болып саналады. Өйткені бұл тапсырмалар ақпаратты жалаң баяндаумен шектелмейді, білім алушының *қатысымдық құзіреттілігін* қалыптастыруға қажетті креативтілік, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ұластырды. Білім алушының креативті ойлауы оның алдында тұрған мәселенің нақты шешімін іздеуге икемділігі мен ізденімпаздығына тікелей байланысты. С.Л. Буковскийдің пайымдауынша, «креативті ойлаусыз коммуникативтік құзырет-

тілік қалыптасуы мүмкін емес. Қатысымдық құзыреттілік иесі болу үшін *лексикалық бірліктер мен грамматикалық құрылымдарды* ғана біліп қою жеткіліксіз, өзінің тілдік білімін шеберлікпен пайдалана білу қажет. Бұл дағдылар тек креативті ойлауды, шығармашылық ойлау қабілетін дамытқан кезде ғана қалыптасады» (Буковский, 2016: 137) [12]. Креативті ойлау арқылы тілдік қатынасты дамыту оқушылардың өзін қоршаған ортаға қатынасы – адам мен әлемнің біртұтастығын мойындайтын идеясы – рефлексиялық көзқарас» үштігі аясында жүзеге асады. Бұлар «мәселелердің ішінен ең маңызды проблеманы ажырата алу», «сол қойылған проблеманы шешу мақсатына сай келетін идеяларға құрылған тапсырмаларды іріктеу», «оқушылардың жеке пікірі мен көзқарасын сауаты айтуға, жазуға, қорғай білуге үйрету» жүйесіне сақтап жүргізілгенде тиімді болмақ (Бөгенбаева, 2023: 21) [13]. Сондықтан оқу процесінде білім алушылардың *дербес* жұмыстарды ғана емес, *жұптық, топтық* тапсырмаларды орындауға төсеуіне мән берілді.

«4К» моделіне сәйкес «Командада жұмыс жасау» дағдысын қалыптастырудың артықшылықтарына сүйенетін заманауи білім беру кеңістігіндегі *трендтер* Абай көрсеткен «мұлахазамен» толық сәйкес келеді. Өйткені қазіргі «заман талабына сай білім берудің ерекшелігі шығармашылық қабілеті бар адамдардың жаңа генерациясынан, дамыған дүниетанымдық мәдениетінен, этикалық жауапкершілікті сезінуінен танылады және ол ұшқыр ойлы ұрпақты қалыптастыру міндетінен туындайды» (Абдуллина, 2009: 8) [14]. Сондықтан оқу үдерісінде интерактивті әдістерді қолдануға басымдылық берілуі «әдіс білімнің» талабымен ұштасады. Хакімнің пайымдауынша, мұлахаза тек ой алмасудың құралы, әлеуметтенудің жолы ғана емес, ол – үнемі жаңартылып, жаңғыртылып отыруы тиіс ақыл қуатының көзі, адам баласының ой-тұжырымын, ғылым-білімін жетілдірудің тетігі. Мұлахаза дұрыс дамытылса, мұхафаза, яғни алған білімді ойға орнықтыру, санаға сіңіру, жүрекке бекіту, ақылға тоқу да өз деңгейінде жүзеге аспақ. Білім алушылардың осындай «пікірлесе отырып білім алуы, жұмысты өзара бірлесіп атқаруы олардың өзін-өзі объективті бағалап үйренуіне де оң ықпал етеді. «Қалыптастырушы бағалауды дұрыс ұйымдастыру арқылы мұғалім шәкірттің әр ақпаратты дұрыс саралай алуына бағдар береді. Нәтижесінде кері байланыстың сапасын арттырып, білім алушының оқу әрекетін дамытады»

(Black, 2010: 83) [15]. Сондықтан да жоғары сыныптарда тілдік білімді тәрбиелік тұрғыдан меңгерту оқу мәтіндерімен жұмыста кең өріс алды.

Оқу мәтіндерімен жүргізілетін жұмыстарды ұйымдастырудың басты мақсаты – білім алушыны ойландыру, сол ойын сөйлеу типтерінің түрлері бойынша құбылтып жеткізу үшін *мәтінді «өңдеуге» үйрету*. Сонымен қатар, ақпараттың негізінде баяндау, сипаттау, пайымдау мәтіндерін құрату көзделді. Бұл білім алушының әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларын қалыптастырады. Олар тілдік/вербальді және тілдік емес/вербальді емес тілдік қатынас барысында жүзеге асырылып, «баяншының сөйлеу кезіндегі ішкі толғанысын сезіну, сөйлесу тәртібін, грамматикасын сақтау, өз пікірін жеткізе білу және т.б. дағдылардың дамуын қамтамасыз ететініне» мән беріліп отырды (Максимова, 2012: 135) [16].

Кешенді тапсырманы орындату барысында экспериментке қатысқан №159 мектептің 8-сыныбындағы 69 оқушыға қазақ педагогикасында ұлттық мектептің моделін ұсынған жаңашыл ұстаз, көрнекті ғалым Алма Қыраубаеваның еңбегінен үзінді ұсынылды. Бұл үзіндінің қысқаша мазмұны мынадай: Индиядағы Ауробиндо дейтін ауылдың өмір салты туралы айтылады. Ол ауылға дүниенің түпкір-түпкірінен адамшылық іздегендер үздіксіз келіп жатады. Олар – өмірдің мәнін ақшамен өлшейтін ортадан безінгендер. Олар Ауробиндо ауылына мүше болу үшін хат жазып, ұзақ уақыт кезекке тұрады. Егер қабылданса, алғашқы үш ай бойы сынақтан өтеді. Тек соған шыдағандар бір жылға қалуға мүмкіндік алады. Кейбір романтиктердің ішінде қатал талапқа шыдай алмай, қайтып кетеді екен. Себебі Ауробиндода өмір ауыр: жер жыртасың, дән себесің. Оны тек адал еңбекпен, өз қолыңмен жасауың керек. Біреуді біреу қорлауға, алдауға тыйым салынған. Еңбексіз ештеңеге қол жетпейді. Ауробиндо тіршілігі «Адамдық аралына» кетумен тең...

Автор «Сенім» мектебі де білім беру жүйесіндегі әміршілдіктен ығыр болған жандардың Ауробиндосына айналғанын айтады. Мектеп басшылығы бала үшін де, мұғалім үшін де жанға жайлы орта жасамақ болыпты. Осы идеяны негіздеген бағдарлама авторының «Мектебіміздің 3 жылдық өмірін өз ғұмырымның ең бір мағыналы күндеріне балаймын... Қош, Ауробиндо! Мүмкін, бір кезде күнкөріс кіріне көкірек толып кетсе, айналып, саяңа келермін», -деген сөзі көп жайдан хабар береді (Қыраубаева, 2020:194). [17].

Мәтін бойынша жүргізілетін *шығармашылық тапсырмалар* 3 кезеңге бөлініп орындалды.

1-кезеңде орындалатын үй жұмысының реті:

- мәтінді оқып, тақырып қойыңыздар, неге сол тақырыпты таңдағандарыңызды дәйектеніздер;

- «Ауробиндо ауылының ережелерін» жазыңыздар;

- автордың өз мектебін «Ауробиндо» деп атауының мәнісін болжап жазыңыздар, жазбаңыз бойынша ойларыңызды қысқа да нұсқа етіп айтыңыздар.

2-кезеңде орындалатын аудиториялық тапсырмалар топқа бөлініп жүргізілді:

1-топқа берілген тапсырма: мәтін мазмұнына сүйеніп, Ауробиндоны іздеп келген кейіпкердің атынан баяндау мәтінін жазыңыздар (150-170 сөз);

2-топқа берілген тапсырма: мәтін мазмұнына сүйеніп, «Ауробиндо» ауылын және ондағы тұрғындарды сипаттап жазыңыздар (120-150 сөз);

3-топқа берілген тапсырма: мәтін мазмұнына сүйеніп, «Алма апайдың Ауробиндосы» тақырыбында пайымдау мәтінін жазыңыздар (110-120 сөз).

Бұл тапсырмаларды орындатуда *топтық жұмыс оқыту формасы* түрінде қолданылды. Себебі білім алушыларға сөйлеу типінің үш түрі бойынша жұмыстарды бірден орындату уақыт жағынан тиімді болмайды. Сондықтан тапсырма әрқилы берілді. Топта орындаған тапсырмаларды бағалауға барлық қатысушылар жұмылдырылды.

Білім алушылар берілген тақырыпқа қатысты қосымша әдебиеттермен жұмыс жүргізгеннен кейін ғана ойталқы өткізілді. Себебі аяқ астынан, дайындықсыз жүргізілетін полилогтік тапсырмалардың білім алушыға пайдасы жоқ. Ұлттық құндылықтарға қатысты және әлеуметтік өзге де өткір мәселелерді талқылауда, қоғамдағы тілмен байланысты көкейкесті проблемаларды талдауда *ойкөкпар*, «*дөңгелек үстел*», *ойбөліс*, *ойталқы*, *пікірсайыс* түрлері ұйымдасырылып отыруы тиімді деп саналады. Оның нәтижелі болуы үшін *ақпараттық-коммуникативтік технологиялар* көмегімен білім қорын жинауға төселуі қажет. М. Вруант «оқыту технологияларының жиырма бірінші ғасырдағы білім беру мен әлеуметтік құрылымдардың байланысы арқылы шынайы

білімді меңгертуге беретін мүмкіндіктерінің мол екенін, әсіресе, жоғары оқу орындарында оқу ортасын ілгерілетуге кең жол ашатынын» атап көрсетеді (Вруант, 2017)[18]. Сол себепті келесі сабақта «Жаңа мектептің моделі қандай болуы қажет?» тақырыбында *ойталқы* өткізілді. Ең басты шарт – осындай пікірлесім түріндегі жұмыстардың біркүндік шара ретінде я болмаса сабақтың формасы түрінде ғана өткізілмей, оның нәтижелерін білім алушының өмірлік дағдыларына ұластыруға көңіл бөлінуі. Өйткені бұл тапсырмалар бойынша білім алушылар:

ақпарат көздерінен өзара бірлесіп білімді өздігінен меңгеруге төселді;

саналы түрде сапалы білім жинақтауға мүмкіндік алды.

Нәтижелер мен талқылау

Қолданыста жүрген жаңартылған оқу бағдарламасының басты кемшілігі тілдік білім беруде «грамматиканы мансұқтап», құрғақ сөзге басымдық беруінен анық байқалып отыр. Әлбетте, мұндай жағдайда оқыту жүйесі «жаттанды, өлі білім» деңгейінде қала беретіні сөзсіз. Себебі онда «тілді оқыту үдерісіндегі теорияның күші мен ісі» бірлікте қамтылмаған. Оған жоғарыда көрсетілгендей, экспериментке қатысқан 5-сынып оқушыларының қол жеткізілген нәтижелері дәлел болды. Эксперимент тобындағы тіл дыбыстарын «тірі білім» теориясына сай меңгерген 78 білім алушы:

- сөзді дұрыс дыбыстаудың мәнісін *түйсінді*;

- орфоэпиялық норма мен орфографиялық норманы сақтаудың мәнісін *түсінді*;

- қазақ тілінің әуезділігі мен сөз сазын сақтаудың маңызын *ұғынды*;

- теориялық білімді практикалық тұрғыдан орынды қолдану қажеттігін *сезінді*.

Осы түйсіну, түсіну, ұғыну, сезіну арқылы «мәніс білім» мен «әдіс білімнің» өзара бірлікте меңгерілуіне қол жеткізілді (№1 кесте).

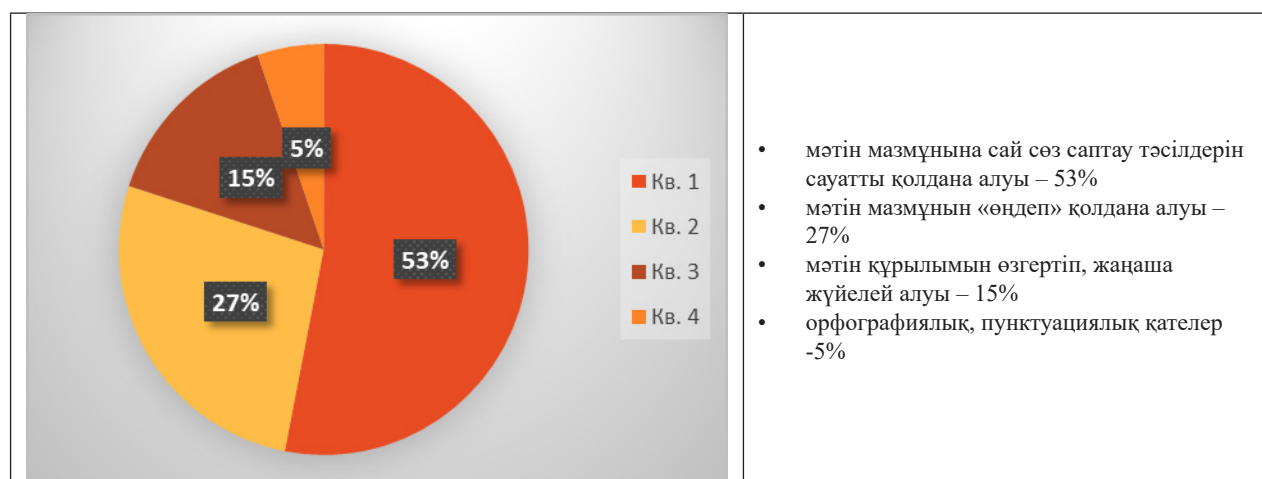
Бұл, өз кезегінде, оқушы бойында тілге деген саналы қатынастың қалыптасуына, өз тілінің ерекшелігін тануына ықпал етті. Бұл білімді бағалауда талап пен нәтиженің үйлесуіне де жол ашты. Өйткені білім сапасын арттыруда оқушыға білімді үйретудің амал-тәсілдерін дұрыс таңдау қандай маңызды болса, оны бағалау да сондай мәнді екенін көрсетті.

1-кесте- «Мәніс білім» қағидасына сай тіл дыбыстарын меңгерудің нәтижелері

№	Білім нәтижелері	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін
1	тіл дыбыстарының жасалым жолын <i>түсінуі</i>	15 %	80 %
2	сөзді дұрыс дыбыстаудың мәнісін <i>түйсінуі</i>	35 %	78 %
3	орфоэпиялық норма мен орфографиялық норманы тең сақтаудың мәнісін <i>сезінуі</i> ;	38 %	83 %
4	қазақ тілінің әуезділігі мен сөз сазын сақтаудың маңызын <i>ұғынуы</i>	27 %	79 %
5	теориялық білімді практикалық тұрғыдан орынды <i>қолдануы</i>	42 %	85 %

Эксперимент барысында жеткіншек жастағы 8-сынып оқушыларының жас және психологиялық ерекшеліктеріне сай *баяндау, сипаттау, пайымдау* мәтіндерін *бағалаудың критерийлері* алдын-ала ұсынылуы да білім сапасына дұрыс әсер ететіні анықталды. Критерийдің берілуі әр топтың өз жұмысын тиімді әрі сауатты орындауына оң ықпал етті. Оқушылар сөз саптау тәсілдерін сауатты қолданып, тапсырма шартына орай мә-

тінді «өңдеп» құрауға үйренді. Жазба жұмысында оқушылардың тілдік сауаттылығының артқаны байқалды. Дегенмен, мәтін құрылымын өзгертуге әлі де төселдіру қажеттігі көрінді (1-сурет). Эксперимент нәтижелеріне жасалған талдаулар оқыту үдерісінде қай жұмысты болсын бағалау критерийлерінің нақтылығы тапсырманың пайдалы болуына және оны бағалау әдісінің ашық қолданылуына да қолайлы екенін көрсетті.

1-сурет – Топтық жұмыс тапсырмаларының білім нәтижелеріне әсері

Осылайша, эксперимент барысында қол жеткізілген нәтижелер қазақ тілін оқыту үдерісінде Ақымет Байтұрсынұлының «Тірі білім» теориясын жүзеге асыру үшін, «Баулу мектебі» үлгісінде оқу үдерісін шеберлікпен ұйымдастыру үшін оны Ұлы Дала даналарының ілімдерімен сабақтастықта дамытудың білім сапасына ерекше жағымды ықпал ететінін дәлелдеді. А.Байтұрсынұлы «Баулу мектеп» мақаласында тіршілікке «пайдалы білімді» субъект тәжірибе арқылы меңгеру үшін өзі әрекет етуі керектігін

талдау мақсатында білімалушыны бұл әрекетке қалай баулу керектігін салыстырмалы түрде дәйектеген болатын. Ғылым-білімге баулу үдерісінде әрбір теориялық материалдың күші мен ісін бөлектеп (схоластика), күшін көкке шығарудың тиімсіздігі салдарынан мәселенің практикалық жағы ескерусіз қалдырылып, табиғаттың жанынан айырылатынын, сөйтіп, өлікке айналдырылатынын атап көрсеткен еді. «Үйретудің бұл түрі «жалаң оқыту» сияқты өлі түрге айналды», – деп түйіндеді (Байтұрсынұлы, 2013б: 16).

Эксперимент барысында ғалымның бұл пікірі отандық білім беру жүйесінде өріс алып отырған үлкен кемшілік ретіндегі таптаурындылықтың себебін ашуға және сол кемшіліктен құтылудың амал-тәсілдерін анықтауға жол ашты.

Әбіш Кекілбаев Ақымет Байтұрсынұлының орасан зор еңбегін парықтай отырып, ғалымның даналығы «өзіне дейінгілердің көздеріне ілікпеген соны көкжиектерге көз жеткізе білгендігінде, көргендігінде» екендігін қадап айтады (Кекілбаев, 2013: 155) [19]. Әлбетте, ана тілін оқытудың әдістемелік жүйесін жетілдіруде әлемнің озық тәжірибелерін ескерген абзал. Бірақ бұл саланы жетілдірудің әдіснамалық негіздерін анықтауда ұлттық ғылым кеңістігіндегі рухани қорды жаңғырту қажеттігі айқындалып отыр.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, дамудың өзгермейтін заңы сол: ұлы ойшылдардың өмір сүрген дәуірлері мен өскен, қалыптасқан әлеуметтік ортасы бөлек болғанымен, олардың адамзат игілігін арттыру жолындағы тұжырымдары белгілі бір нүктелерде үнемі қиысып, бірін-бірі толықтырып, тереңдетіп отырады. Олай болса, білім мен тәрбиенің бірлігіне негізделген «тірі білімді» бала санасына сіңіруде әл-Фараби пайымдағандай, білім беру процесін «бақыт, қуаныш және ләззат сезімдерін сезіндіру үшін сұлу да әсем және аса көркем дүниелерді барынша айқын және кемел дүние ретінде танып-білу әрекетіне айналдыру шарт. Сонда ғана оқушы бойында терең дү-

ниетаным қалыптасып, оның толық болмысына сіңеді» (Әл-Фараби, 2005). Өйткені әлемдегі ең сұлу да, ең әсем де, аса көркем де, ең алдымен, әр халықтың өз ана тілі екені сөзсіз. Ендеше, жас толқынға сол сұлу дүниенің әрбір тетігін білгізу, оны тереңнен тануға, түйсінуге, сезінуге құштарландыру, сөйтіп, болмысына берік сіңіру – басты меже. Сондықтан да үздіксіз білім беру жүйесінде қазақ тілін оқыту бағыттарын түбірімен қайта түзу, ондағы білім мазмұнын сауатты құру, оқытуды инновациялық талаптарға сай ұйымдастыру өзекті мәселеге айналды. Бұл, өз кезегінде білім мен тәрбиені біртұтастықта берудің тұғырнамалық негіздерін айқындайтын сара жолды іздестіруді талап етіп отыр. Жылдар бойы жасалған іргелі ізденістер осы мақсаттағы айқын жолдың сүрлеуі Ұлы Дала данышпандарының еңбектерінде екенін пайымдатты, оларды қайта парықтап, ғылыми негіздеуге мүдделі етті. Сондықтан қазіргі мемлекеттік стратегияға сай қазақ тілін жас ұрпаққа меңгертудің басым бағыттарын айқындауда ұлы тұлғалар негіздеген тұжырымды ой үндесімін басшылыққа алу перзенттік парыз, кәсіби міндет, замана иыққа артқан талап деп қабылдадық.

Алғыс сөз

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және Жоғары Білім министрлігінің ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыруы негізінде (Грант АР19676778) жазылды.

Әдебиеттер

1. Отырар. Энциклопедия. – Алматы: «Арыс», 2005. – 449 с.
2. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1994. – 448 с.
3. Құсайынов А.К., Булатбаева А.А. Білім беру саясаты: салыстырмалы талдау. – Алматы: «ROND & A» баспасы, 2009. – 116 с.
4. Абай (Ибраһим) Құнанбаев. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. II том. – Алматы: Қазақ ССР-нің «Ғылым» баспасы, 1977.
5. Байтұрсынұлы А. Алты томдық шығармалар жинағы. Тіл – құрал (қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: «Ел-шежіре», 2013. Т. III: – 384 б.
6. Темирғалинова А. Университеттің полиэтникалық білім беру ортасында болашақ мұғалімдердің коммуникативтік-этнопедагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру // Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2022. – Т. 72. – №. 3. – Б. 53-61.
7. Баулу мектебі // А. Байтұрсынұлының алты томдық жинағы. Мақалалар, хаттар, А. Байтұрсынұлы туралы құжаттар мен материалдар. – Алматы: «Ел-шежіре», 2013. – Т. VI: – 384 б.
8. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына және Бейіндік білім беру деңгейінің 10-11 сыныптарына арналған «Қазақ тілі» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламалары (оқыту қазақ тілінде). – Астана, 2017.
9. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас. Бес томдық шығармалар жинағы. 2-том. – Алматы, 2019. – 460 с.
10. Andersson, C., & Palm, T. Characteristics of improved formative assessment practice // Education Inquiry. – 2017. – 8(2), 104–122.

11. Shepard, L. A. Classroom assessment // In R. L. Brennan (Ed.), Educational measurement. Westport, CT: Praeger. 2006. – P. 623– 646.
12. Буковский С.Л. Метод и технологии креативного обучения иностранным языкам в неязыковом вузе // Преподаватель XXI век. – №3. – 2016. – С.136-144.
13. Бөгенбаева Ә. Креативті ойлау арқылы тілдік қатынасты дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (10-11-сынып). – Философия докторы (phd) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Абай атындағы ҚазҰПУ, 2023. – 173 б.
14. Абдуллина. Г. Интерактивті оқыту – таным белсенділігінің қазіргі бағыты. Ұлт тағылымы. – Алматы, 2009. – 165 б.
15. Black P., Wiliam D. Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. – Granada Learning, 1998.
16. Максимова, А. А. Основы педагогической коммуникации: учебно-методическое пособие / А. А. Максимова. – Орск: Издательство Орского гуманитарно-технологического института (филиала) ОГУ, 2012. – 170 с.
17. Қыраубаева А. Ұстаз жазбалары // Пәнді оқытудағы заманауи ізденістер: технология және жаңашылдық – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 260 б.
18. Bryant M. The Development of the Massive Open Online Course Virtual Learning Environment Scale (MVLE) and Model to Measure Satisfaction of MOOC Online Learning Courses in Higher Education: A Mixed Methods Study. Dissertation for the Degree Doctor of Education. University of Louisiana at Lafayette.
19. Кекілбаев Ә. Ұстаз ұлағаты // А. Байтұрсынұлының алты томдық жинағы. Мақалалар, хаттар, А. Байтұрсынұлы туралы құжаттар мен материалдар. – Алматы: «Ел-шежіре», 2013. – Т. VI: – 384 с. – 150-172 б.

References

- Abay (Ibrahim) Qunanbaev. (1977). Shyğarmalarynyń eki tomdyq tolygy jinaǵı. II tom[Collected works in two volumes]. Almaty: Qazaq SSR-niń “Gılim” baspasy. (in Kazakh)
- Abdullina, G. (2009). Interactive oqıtu – tanım belsendılıǵınıń qazirgi bagytı[Interactive teaching – the current stage of effectiveness. National education]. Ult taıylymy. Almaty. (in Kazakh)
- Al-Farabi. (1994). Aleumettik-etikalıq traktattar[Social-ethical treatises]. Almaty: Gılim. (in Kazakh)
- Andersson, C., & Palm, T. (2017). Characteristics of improved formative assessment practice. Education Inquiry, 8(2), 104–122.
- Baitursynuly, A. (2013). Alty tomdyq shyğarmalar jinaǵı. Til – qural (qazaq tili men oqu-aǵartıua qatysty enbektei)[Collected works in six volumes. Language – tool (contributions related to Kazakh language and education)]. Almaty: “El-shezire”, T. III. (in Kazakh)
- Baulu mektebi. (2013). In A. Baitursynulynyń alty tomdyq zınaıy: Maqalalar, hattar, A. Baitursynuly turaly qujattar men materialdar[A. Baitursynuly’s collected works in six volumes. Articles, letters, documents and materials about A. Baitursynuly] (Vol. VI, pp. 384). Almaty: “El-shezire”.(in Kazakh)
- Black, P., & Wiliam, D. (1998). Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. Granada Learning.
- Bögenbaeva, Ä. (2023). Kreativti oilaw arqılı tılık qatınasty damytudyn aılymy-ädistemelik neizderi (10-11-synyp). Filosofiya doktori (PhD) deregesin alu usın daındaldan dissertacia. Abay atyndaeı QazUPU, 173 b.[Scientific and methodological foundations of linguistic interaction development through creative thinking (grades 10-11)] (in Kazakh)
- Bryant, M. The Development of the Massive Open Online Course Virtual Learning Environment Scale (MVLE) and Model to Measure Satisfaction of MOOC Online Learning Courses in Higher Education: A Mixed Methods Study. (Dissertation for the Degree Doctor of Education). University of Louisiana at Lafayette.
- Bukovskiy, S.L. (2016). Metod i tekhnologii kreativnogo obucheniya inostrannym yazykam v neyazykovom vuze. Prepodavatel XXI vek[Method and technologies of creative teaching of foreign languages in a non-language university], №3, 136-144. (in Russian)
- Kekilbaev, Ä. (2013). Ustaz ulaıatı. In A. Baitursynulynyń alty tomdyq zınaıy: Maqalalar, hattar, A. Baitursynuly turaly qujattar men materialdar[Teacher’s heritage // A. Baitursynuly’s collected works in six volumes. Articles, letters, documents, and materials about A. Baitursynuly.] (Vol. VI, pp. 150-172). Almaty: “El-shezire”.(in Kazakh)
- Maksimova, A.A. (2012). Osnovy pedagogicheskoy kommunikacii: uchebno-metodicheskoe posobie. Orsk: Izdatelstvo Orskogo gumanitarno-tekhnologicheskogo instituta (filiyala) OGU.[Basics of pedagogical communication: educational-methodical guide] (in Russian)
- Negizgi orta bilim beru deńgeimın 5-9-synypına jöne Beyındık bilim beru deńgeimın 10-11 synypтарына арналған “Qazaq tili” pаninen janaǵartılǵan mazmunıdalyq ılgılık oqu bagdarlamalary (oqıtu qazaq tilinde). (2017). Astana.[Content of educational programs for grades 5-9 and grades 10-11 of the basic and secondary education in the subject “Kazakh language” revised for teaching in Kazakh] (in Kazakh)
- Orazbayeva, F. (2019). Tılık qatınas. Bes tomdyq shyğarmalar jınaıy, 2-tomı. [Linguistic interaction. Collected works in five volumes]Almaty. (in Kazakh)
- Otırar. (2005). Enciklopediya[Encyclopedia]. Almaty: “Arys”.(in Kazakh)
- Qusayynov, A.K., & Bulatbaeva, A.A. (2009). Bilim beru sayasy: salıstıymaly taldaw[Education policy: comparative study]. Almaty: “ROND & A” baspasy. (in Kazakh)
- Qyraubaeva, A. (2020). Ustaz jazbalary. In Pändi oqıtudaıy zamanawı izdenister: Tekhnologıa jane jańaşılıq[Teacher’s journals // Modern publications in teaching: technology and innovation]. Almaty: Qazaq universiteti. (in Kazakh)
- Shepard, L.A. (2006). Classroom assessment. In R.L. Brennan (Ed.), Educational measurement. Westport, CT: Praeger.

Temirgalinova, A. (2022). Universitetin polietnikalıq bilim beru ortasynda bolaşaq muәaldernin kommunikativ-etnopedagogikalıq qyzyrettiligimı qalyptastyru [Formation of future teachers' communicative-ethnopedagogical competence in a polyethnic educational environment of the university]. Journal of Educational Sciences, 72(3), 53-61. (in Kazakh)

Авторлар туралы мәлімет:

Дәулетбекова Жанат Тұрарбековна – Қазақстан-Британ техникалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: zh.dauletbekova@mail.ru)

Рай Қайрат Мағауұлы – Қазақстан-Британ техникалық университетінің жетекші ғылыми қызметкері, филология ғылымдарының кандидаты (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: rayevkairat@mail.ru)

Алдашева Камар Сағынғалиевна – Түркітану және тіл теориясы кафедрасының аға оқытушысы, PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: kama_kz89@mail.ru)

Набидуллин Айболат Сарсенбаевич – PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, (Алматы қ., Қазақстан, эл.пошта: aibosha@mail.ru)

Сведения об авторах:

Даулетбекова Жанат Турарбековна – доктор педагогических наук, профессор Казахстанско-Британского технического университета (г.Алматы, Казахстан, эл.почта: zh.dauletbekova@mail.ru)

Рай Қайрат Мағауұлы – кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник Казахстанско-Британского технического университета, кандидат филологических наук, (г.Алматы, Казахстан, эл.почта: rayevkairat@mail.ru)

Алдашева Камар Сагинғалиевна – PhD, старший преподаватель кафедры тюркологии и теории языка, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (г.Алматы, Казахстан, эл.почта: kama_kz89@mail.ru)

Набидуллин Айболат Сарсенбаевич – PhD докторант Казахского национального педагогического университета имени Абая (г.Алматы, Казахстан, эл.почта: aibosha@mail.ru)

Information about authors:

Dauletbekova Zhanat Turarbekovna – professor, doctor of Pedagogical Sciences Kazakh-British Technical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: zh.dauletbekova@mail.ru)

Ray Kairat Magauuly – leading researcher, candidate of philology Kazakh-British Technical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: rayevkairat@mail.ru)

Aldasheva Kamar Sagingaliyevna – senior teacher of the Department of Turkology and language theory, PhD Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: kama_kz89@mail.ru)

Nabidullin Aibolat Sarsenbayevich – PhD student, Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: aibosha@mail.ru)

Келін түсті: 15.04.2024

Қабылданды: 01.06.2024